

AZƏRBAYCAN VERGİ SİYASƏTİNİN PEST VƏ SWOT TƏHLİLİ

Aygün Musayeva

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: aygun.musayeva@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə strateji planlaşdırma tələb olunan istənilən sahədə mühüm əhəmiyyət kəsb edən effektiv təhlil texnikaları olan PEST və SWOT təhlil metodlarının nəzəri təsviri verilmiş və Azərbaycan vergi siyasəti hər iki təhlil metodu tətbiq edilməklə analiz edilmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycanda vergi siyasətinin prioritet istiqamətləri müzakirə edilmiş, vergi rejimini liberallaşdırmaqla vergi dərəcələrinin optimal həddə müəyyənləşdirilməsi və bunun hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi, potensial gəlirlərin büdcəyə alınması əmsalının artırılması, gəlirlərin bəyan edilməsi və maliyyə-vergi intizamının gücləndirilməsi vergi siyasətinin əsas istiqamətlərini təşkil edəcəyi müəyyənləşdirilmişdir.

Açar sözlər: vergi sistemi, vergi siyasəti, PEST təhlili, SWOT təhlili, vergi siyasətinin prioritetləri.

PEST AND SWOT ANALYSIS OF AZERBAIJAN TAX POLICY

Aygun Musayeva

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article presents a theoretical description of the PEST and SWOT analysis methods, which are considered the most effective in any area where strategic planning is required. The tax policy of Azerbaijan was analyzed using both methods of analysis. In addition, the priorities of the tax policy in Azerbaijan were discussed, it was determined that determining tax rates at the optimal level by liberalizing the tax regime and at the expense of it, expanding the tax base, increasing the potential for budget revenues, stimulating income and strengthening financial and tax discipline are key directions of tax policy.

Keywords: tax system, tax policy, PEST analysis, SWOT analysis, tax policy priorities.

PEST И SWOT АНАЛИЗ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Айгюн Мусаева

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье представлено теоретическое описание методов анализа PEST и SWOT, которые считаются наиболее эффективными в любой области, где требуется стратегическое планирование. Налоговая политика Азербайджана была проанализирована с использованием обоих методов анализа. Кроме того, обсуждались приоритетные направления налоговой политики в Азербайджане, установления налоговых ставок на оптимальном уровне путем либерализации налогового режима и за счет этого расширение налоговой базы, увеличение коэффициента потенциального дохода бюджета, разъяснение доходов и укрепление финансовой и налоговой дисциплины являющиеся основными направлениями налоговой политики.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая политика, PEST-анализ, SWOT-анализ, приоритеты налоговой политики.

PEST – dörd dəyişiklik mənbəyinin (siyasi, iqtisadi, sosial və texnoloji) adlarının qısaltılması olub strateji riskin başa düşülməsi üçün tətbiq edilən güclü və geniş istifadə edilən təhlil alətidir. Bu alət xarici makro mühitin firmanın rəqabətlik mövqeyinə təsirini və yaratdığı dəyişikliyi müəyyənləşdirməyə imkan verir və strateji biznes planlaşdırılmasını

həyata keçirmək üçün əhəmiyyətli hesab edilir. Xarici mühit dedikdə, firmanın nəzarəti altında olmayan, lakin dəyişən biznes mühitlərinə uyğunlaşmaq məqsədilə korporativ strategiyanın yenidən işlənməsi üçün təhlil tələb edən dəyişənlər toplusu başa düşülür. İstənilən biznes böyük bir ekosistemin kiçik hissəsi kimi fəaliyyət göstərir və bazardakı mövqeyinə ciddi təsir göstərə bilən ekzogen faktorlara qarşı çox həssas olurlar. Xarici faktorların təsiri yalnız əvvəlcədən hazırlanmış preventiv strategiyalar vasitəsilə azaldıla bilər.

Siyasi faktorlar dövlətin iqtisadiyyata və ya hər hansı obyektə təsirinin miqyasını müəyyən etməyə imkan verən faktorlardır. Məsələn, dövlət yeni vergi növü tətbiq edə bilər və ya vergi dərəcələrində dəyişiklik edə bilər ki, bu da öz növbəsində biznes elementlərinin gəlir strukturunun tamamilə dəyişməsinə gətirib çıxara bilər. Ümumilikdə, siyasi faktorlar dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur [3]:

- dövlətin siyasəti
- hökumətin müddəti
- ticarət siyasəti
- yerli qanunvericilik
- beynəlxalq qanunvericilik
- idarəetmə orqanları və prosesləri
- maliyyələşmə, qrantlar və təşəbbüslər
- lobbicilik
- fiskal siyasət
- sahibkarlığa dövlət dəstəyi
- planlaşdırma, icazə və lisenziyalaşdırma
- şəffaflıq və korrupsiya ilə mübarizə mexanizmləri
- idxal məhdudiyətləri (kəmiyyət və keyfiyyət)
- tariflər
- rəqabətliyin tənzimlənməsi
- həmkarlar ittifaqlarında dövlətin iştirakçılığı
- istehlakçıların hüquqları və e-kommersiya

Siyasi faktorların 3 əsas səviyyəsi müəyyən edilmişdir: supramilli, milli və submilli. Biznes fəaliyyəti qlobal səviyyəlidirsə, supramilli siyasi faktorların təsiri daha çox təsir qüvvəsinə malik olur. Son illərdə dünya ölkələrin müxtəlif iqtisadi birliklərə daxil olmaqla qruplaşması və dolayısıyla, siyasi birliklər çərçivəsində fəaliyyət göstərdikləri müşahidə edilir. Geo-siyasi qüvvələr əsas siyasi bloklarda birləşdiyi üçün müəyyən bir biznesin fəaliyyət göstərdiyi ölkənin siyasi analizinin aparılmasına ehtiyac olur. Supramilli səviyyədə baş verən proseslərə dərhal reaksiya verə bilmək məqsədilə biznes agentlikləri strateji davranmaq məcburiyyətindədirlər. Milli səviyyədə biznes strategiyasına təsir edən siyasət sahələri fiskal siyasət, sahibkarlığa dövlət dəstəyi, yeni məhsulların və xidmətlərin

lisenziyalaşdırılması, korrupsiya və şəffaflıq səviyyəsi, iqtisadiyyatda müəyyən sektorların dövlət tərəfindən prioritet olaraq dəstəklənməsi və s. ola bilər.

Dövlət infrastrukturunu ya birbaşa dövlət tərəfindən, ya da dövlət-özəl əməkdaşlığı çərçivəsində təmin edilir. Bir sıra operatorlar özəlləşdirilmiş olsa da, onlar ciddi nəzarət edilən bazarlar hesab edilir. Buna misal olaraq, telekommunikasiya, kommunal xidmətlər və maliyyə institutlarını göstərmək olar ki, bunlar da submilli səviyyədə siyasətin tətbiq sahələridir.

Qeyd edilən siyasi faktorlar nəzərə alındıqda, biznes agentlikləri hal-hazırda fəaliyyət göstərdikləri və ya gələcəkdə işləyəcəkləri siyasi mühiti gözdən keçirmiş və qiymətləndirmiş olurlar. Bu faktorların mütəmadi olaraq monitorinq edilməsi imkan verir ki, şirkətin strategiyası siyasi mühitə adaptasiya edilmiş olsun [4].

İqtisadi faktorlar bazaramın və ya sənaye müəssisəsinin gəlirliliyinə və cəlbediciliyinə birbaşa təsir edən faktorlardır.

- Yerli iqtisadiyyat
- Beynəlxalq iqtisadiyyat
- Artım tempi
- İnflyasiya tempi
- İşsizlik trendləri
- Əmək haqlarının səviyyələri
- Kredit alma imkanları
- Ticarət axını və modelləri
- Qiymətlərin dəyişməsi
- Birja bazarında trendlər
- ÜDM, istehlakçıların alıcılıq qabiliyyəti
- Faiz dərəcələri
- Pul mübadilə dərəcələri

Adambaşına düşən ÜDM iqtisadi fəallığın əsas göstəricisi hesab edilir. Müxtəlif ölkələr arasında müqayisəli təhlilin aparılması və müəyyən zaman sonra gələcəkdə inkişaf gözləntilərini proqnozlaşdırmaq üçün reqressiya analizləri aparılır. Adambaşına düşən ÜDM tikinti, əyləncə, turizm, kosmetika, lüks əşyalar və zinyət əşyalarının satışı kimi gəlirə elastik olan sahələr üçün xüsusilə vacib göstəricidir. Digər gündəlik qida, səhiyyə xidmətləri və əsas mallar kimi sahələrdə isə, tələb ÜDM-in inkişaf dinamikasındakı dalğalara qarşı daha sabit dayanır. ÜDM çox yararlı bir göstərici olsa da, iqtisadi faktorların təsirini tam olaraq təsvir edə bilmir. İnflyasiya yalnız istehlakçının alıcılıq qabiliyyətini zəiflətmir, həmçinin xammalın və mal və xidmətlərin istehsalı üçün lazım olan bütün digər elementlərin qiymətinə mənfi təsir göstərir. Əksinə, pul mübadilə dərəcələrinin dəyişməsi mal və xidmətlərin alış və satışının uyğun olaraq yüksək və aşağı olmasına səbəb olur. Yüksək verdi dərəcələri istehlakçının xalis gəlirinə mənfi təsir göstərir. İşsizlik səviyyəsinin yüksək olması bir tərəfdən ailənin xalis gəlirlərini azaldır, digər tərəfdən isə ucuz işçi qüvvəsinin yaranmasına

səbəb olur. Bank faizlərinin yüksək olması həm istehlakçılara həm də investora təsir edir. Belə ki, bank faizləri yüksələndə istehlakçılar mal və xidmətlərin alınması əvəzinə pullarının bir hissəsini yığmağa meylli olurlar. Eyni zamanda, əhali məşin, daşınmaz əmlak və elektrik avadanlıqları almaq məqsədilə bankdan və maliyyə institutlarında kredit götürməkdə maraqlı olurlar. İnvestorlar da yüksək bank faizləri səbəbində banklardan kredit götürmür və əllərində olan nağd pulu gələcək inkişaf layihələrinə deyil, yalnız gözlənilən təhlükələrdən qorunmaq məqsədilə istifadə edirlər. Bütün bunlar onu göstərir ki, əsas iqtisadi faktorların daima müşahidə edilməsi olduqca önəmlidir [4].

Sosial trendlər insanların yanaşmalarını, zövqlərini, prioritetlərini mal və xidmətlərə olan tələbatlarının tipini, formasını və miqyasını diktə edir. Sosial trendlərin monitoring olunması istehsal olunan mal və xidmətlərin istehlakçıların dəyişən gözləntilərinə uyğunlaşdırmağa imkan verir. Sosial faktorlar aşağıdakılardır [3]:

- Demografik göstəricilər
- Təhsil dəviyyəsi
- İdxal edilən mal və xidmətlərə münasibət
- İşə, istirahətə, karyeraya və pensiyaya münasibət
- Məhsul keyfiyyətinə və müştəri xidmətlərinə münasibət
- Yığım və investisiyaya münasibət
- Təhlükəsizliyə önəm
- Həyat tərzini
- Alıcılıq vərdişləri
- Din və inanclar
- “yaşıl” və ya ekoloji məhsullara münasibət
- Alternativ enerjiyə münasibət və dəstək
- Əhalinin artım tempi
- İmmiqrasiya və emiqrasiya dərəcələri
- Yaş paylanması və uzunömürlülük səviyyəsi
- Cins paylanması
- Sosial siniflər
- Ailə ölçüsü və strukturu
- Milli azlıqlar

Təhsil səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəlməsi bir tərəfdən daha savadlı mütəxəssislərin əmək bazarına daxil olmasına gətirib çıxarır, bununla yanaşı həmin mütəxəssislərin tələbi və gözləntisi də yüksək olur. Telekommunikasiya və bank xidmətləri göstərən müəssisələr müştəri məmnuniyyətinə nail olmaq üçün iş prinsiplərini dəyişir. Firmalar artıq biznes modellərini məhsula yönəlik deyil, istehlakçıya yönəlik qurmağa çalışır. Bazar segmentasiyası ənənəvi sahələrdən daha çox həyat tərzinə fokuslanır, sığorta şirkətləri yeni hədəf qrupları formalaşdırır. Dünyada qocalma prosesinin davam etməsi istehsal edilən

mal və xidmətlərin daha çox yaşlı insanlara xitab etməsinə gətirib çıxarır. Sosial faktorların qiymətləndirilməsidə dövlətin siyasət qərarlarına hansı təzyiqlərin olacağını proqnozlaşdırmağa imkan verir [4].

Texnoloji dəyişikliklərin sürətli artımı innovasiyaların tətbiqi ilə baş verir ki, bu da sahibkarları inkişafa həvəsləndirir. Bununla yanaşı, texnologiyanın tez-tez yenilənməsi rəqabətlik şəraitində imkanları məhdudlaşdırır, təzə fəaliyyət istiqamətlərinin yaranmasına yol açsa da, bir sıra hallarda köhnələri sıradan çıxarır. Texnoloji faktorlara aşağıdakılar daxildir [3]:

- Yeni material, maşın, proqram təminatı və biznes prosesinə dəstək
- Elektron proseslərdə innovasiya
- Mexaniki proseslərdə innovasiyalar
- Məhsul dizaynında innovasiya
- Yeni çatdırılma kanalları (məsələn, internet üzərindən satış)
- Qiymətləndirmədə innovasiya
- Texnologiyanın dəyişilmə sürəti

Texnoloji inkişafın daima nəzarətdə saxlanması gələcəkdə biznesin cəlbediciliyinə və gəlirliliyinə təsirini qiymətləndirmək və proqnozlaşdırmaq baxımından əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, PEST analizi aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirilir:

1. Biznesin siyasi, iqtisadi, sosial və texnoloji mühitdə ona təsir edə biləcək cari və gələcək faktorların müəyyənləşdirilməsi;
2. Hər bir faktorun rəqabətliyə mümkün təsirinin təhlili;
3. Hər bir faktorun imkan və ya təhlükə baxımından təsnifləşdirilməsi (SWOT analizi);
4. PEST imkanları və təhlükələr dəstinin hər birinin strateji əhəmiyyətinə görə prioritetləşdirilməsi;
5. Neqativ effektləri aradan qaldırmaq və ya qarşısını almaq məqsədilə strateji fəaliyyət planının hazırlanması.

Dünyada və Azərbaycanda baş verən iqtisadi proseslər və inkişaf tendensiyaları son illər vergi sisteminin daha da liberallaşdırılması, bu sahədə dövlət siyasətinin sahibkarlığın inkişafı, yerli və xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi baxımından formalaşması istiqamətində mühüm addımlar atmağa vadar etmişdir. Mütəmadi olaraq vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, vergi orqanlarının fəaliyyətində müasir texnologiyaların tətbiqi, müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi bu sahədə fəaliyyətin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır.

Respublikada vergi siyasətinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi bir çox daxili və nəzarətdə olmayan xarici amillərdən asılıdır. Bunu nəzərə alaraq, mövcud vəziyyəti və ona təsir edən amillərin təhlilini beynəlxalq praktikada istifadə olunan PEST və SWOT təhlil üsullarından istifadə edərək aparmaq olar.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən proseslərdən asılı olaraq vergi siyasətinin həyata keçirilməsində qısa, orta və strateji xarakter daşıyan uzun müddətli məqsədlər qarşıya

qoyulur. Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün strateji hədəflər müəyyənləşdirilir və görülməli tədbirlər onlara nail olmaq üçün həyata keçirilir. İstənilən nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi müəyyən risklərlə bağlı olduğundan həmin risklərin qiymətləndirilməsi və aparılan siyasətin yenidən dəqiqləşdirilməsi zərurəti meydana çıxır.

Vergi siyasətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq onun həyata keçirilməsinə təsir edən siyasi, iqtisadi, sosial və texnoloji amilləri müəyyənləşdirərək PEST təhlilini həyata keçirək.

Vergi siyasətinə təsir edən siyasi amillər. Bu amillər strateji baxımdan vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə təsir göstərə bilər. Azərbaycanın bir çox beynəlxalq təşkilatlara üzv qəbul edilməsi və gələcəkdə bu inteqrasiya proseslərinin daha da gücləndirilməsi vergi qanunvericiliyində və vergi siyasətinin digər istiqamətlərində beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan üsulların tətbiq edilməsi məsələsinə baxılması zərurətini meydana çıxarır. Vergitutma sahəsində mövcud qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi nəticəsində inzibatçılığın və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi baxımından bir sıra beynəlxalq və regional təşkilatlar, beynəlxalq maliyyə qurumları, eləcə də digər dövlətlərin vergi orqanları ilə ikitərəfli əlaqələr qurulmuş və həmin əlaqələr genişlənməkdədir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində əsas istiqamətlər aşağıdakılardır:

- Azərbaycan iqtisadiyyatı və vergi siyasəti baxımından səmərəli olan konvensiyalara qoşulmaq;
- vergi qanunvericiliyinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;
- elektron sistemlərin səmərəliliyinin artırılması sahəsində əməkdaşlıq;
- ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması ilə bağlı müqavilələr;
- vergi dərəcələrinin optimal səviyyədə saxlanılması;
- vergi inzibatçılığının sadələşdirilməsi;
- qeydiyyatın səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə yeni texnologiyaların tətbiqi;
- beynəlxalq vergitutma sahəsində uğurlu təcrübə kimi qəbul edilən layihələrin respublikamızda tətbiqi;
- şəffaflıq və məlumat mübadiləsi sahəsində beynəlxalq aləmdə baş verən tendensiyalara qoşulmaq;
- beynəlxalq çoxtərəfli və ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi;
- korrupsiyaya qarşı mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlıq.

Vergi siyasətinə təsir edən iqtisadi amillər. İqtisadiyyatdakı inkişaf vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsinə və onun səmərəliliyinin artmasını tələb edir. Xüsusilə, Azərbaycanda son dövrlərdə iqtisadiyyatda baş verən inkişaf tendensiyası ölkənin vergi sistemində onun normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsinə, iqtisadiyyatın icbari, inzibatçılıq və əmələmə yüklərinin aşağı salınmasına münbit şərait yaradır [2].

Vergi siyasətinə təsir edən sosial amillər. Sosial amillər vergi siyasətinə dolayı yolla təsir göstərirlər. Vergi ödəyiciləri vergi ödəməklə gələcəkdə öz sosial vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılmasına təsir göstərdiklərinə əmin olmalıdırlar. Bu əks əlaqə vergidən yayınma

hallarının azaldılmasına kömək göstərir və eyni zamanda şəffaflığın təmin olunmasında və korrupsiyaya qarşı mübarizədə əhəmiyyətli rol oynayır. Bu sahədə Azərbaycanda xeyli irəliləyişlər əldə edilmişdir. Lakin buna baxmayaraq bəzi müəssisələrdə əmək haqqı fondu bilərəkdən süni şəkildə aşağı salınır, əmək müqavilələri bağlanılmır və sosial vergilərdən yayınma halları yaranır.

Vergi siyasətinə təsir edən texnoloji amillər. Vergi siyasətinin formalaşdırılmasında və onun təkmilləşdirilməsində xüsusi ilə informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları əhəmiyyətli rol oynayır. Azərbaycanda vergi siyasəti sahəsində informasiya texnologiyalarının tətbiqi baxımından xeyli müvəffəqiyyətlər əldə edilmiş və ən qabaqcıl təcrübəyə nail olunmuşdur.

Strateji planlaşdırma və idarəetmə alətlərindən biri də SWOT təhlilidir. SWOT hər hansı təşkilatın, planın, layihənin və ya fəaliyyətin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə edilən strateji planlaşdırma strukturudur. Bu təhlil dörd komponentdən ibarətdən - güclü tərəflər, zəif tərəflər, imkanlar və təhlükələr – ibarət olub təşkilati və ekoloji faktorları müəyyən etməyə imkan verir [1].

Güclü tərəflər	Digərlərinə nisbətən üstünlüklərə malik xarakteristikalar
Zəif tərəflər	Digərlərinə nisbətən mənfi cəhətlərə malik xarakteristikalar
İmkanlar	Fayda gətirən xarici elementlər
Təhlükələr	Çətinlik yarada bilən xarici elementlər

SWOT təhlili zamanı analiz edilməli olan dəyişənləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar [5]:

Mümkün güclü və zəif tərəflər		
Reklam	Paylanma	Təşkilati struktur
Brend adları	Maliyyə resursları	Maddi-texniki baza
Reputasiya	Proqnozlaşdırma	Mal/xidmət keyfiyyəti
Kompüter informasiya sistemi	Dövlət lobbiciliyi	Təşviqat
Nəzarət sistemi	İnsan resursları	İctimaiyyətlə əlaqələr
Xərclər	Əmək münasibətləri	Keyfiyyətə nəzarət
İstehlakçı loyallığı	Liderlik	Tədqiqat və inkişaf
Qərar qəbulətmə	Məkan	Satış
	İdarəetmə	Texnologiya
Mümkün imkan və təhlükələrin mənbələri		
İqtisadi faktorlar	Sosial faktorlar	
Siyasi faktorlar	Texnoloji Faktorlar	

Azərbaycanın vergi siyasətinin SWOT təhlilini aparılması zamanı aşağıdakı nəticəni əldə etmək olar:

Güclü tərəflər:

- Makroiqtisadi göstəricilərin müsbət dinamikası;
- Büdcə gəlirlərinin artması;
- Beynəlxalq təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlığın güclənməsi;

- Qərarvermə prosesində, vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələrdə şəffaflığın artması;
- İnsan kapitalının güclənməsi, yüksək ixtisaslı peşəkar kadrların yaranması;
- Bürokratik əngəllərin azaldılması, informasiya texnologiyaların tətbiqi;
- Yeni tələblərə cavab vermə istəyi və vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əldə edilən müsbət nəticələr;
- Korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi və real nəticələrin əldə edilməsi.

Zəif tərəflər:

- Müasir iqtisadi inkişaf istiqamətləri ilə mövcud vergi qanunvericilik aktları arasındakı ziddiyyətli məqamlar;
- Vergi qanunvericiliyinin dəyişməsi və vergi ödəyicilərinin həmin sistemə yenidən uyğunlaşması;
- Vergi güzəştləri və azadolmaları ilə bağlı diskriminasiya hallarının mövcud olması;
- Vergi ödəyiciləri arasında həyata keçirilən pul hesablaşmalarında nağd ödənişlərinin yüksək olması;
- Vergi yoxlamalarının aparılması və onlara nəzarətin həyata keçirilməsində mövcud problemlər;
- Vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında olan partnyorluq münasibətlərinin vəziyyəti.

İmkanlar:

- İnformasiya texnologiyalarının və xüsusi ilə AVİS (avtomatlaşdırılmış vergi idarəetmə sistemi) sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- Vergi qanunvericiliyinin məcəllələşdirilməsi;
- Vergi ödəmə sisteminin sadələşdirilməsi;
- Vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında partnyorluq prinsipinin yaradılması;
- Vergi potensialının qiymətləndirilməsi və yeni vergi ödəmə mənbələrinin müəyyənəşdirilməsi;
- Kadr potensialının gücləndirilməsi və onların peşəkarlıq səviyyəsinin qaldırılması;
- Elektron ticarətin vergiyə cəlb edilməsi və elektron ticarət üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;
- Əhalinin vergi mədəniyyətinin yüksəldilməsi, gələcəyin intizamlı vergi ödəyicilərinin formalaşdırılması;
- E-auditin tətbiq sahəsinin genişləndirilməsi.

Təhlükələr:

- Vergi fırıldaqçılığının və vergidən yayınma hallarının olması və mövcud meyllər;
- Vergidən yayınma üzrə müxtəlif sxemlərin tətbiq edilməsi;

- Kölgə iqtisadiyyatının mövcudluğu və onun təsiri;
- Ölkə iqtisadiyyatının ixrac potensialında neft sektorunun payının yüksək olması;
- Dünya bazarında neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər;
- Korrupsiya hallarının mövcudluğu və onun istiqamətinin dəyişilməsi.

Azərbaycan vergi siyasətinin inkişaf istiqamətləri. Vergi rejimini liberallaşdırmaqla vergi dərəcələrinin optimal həddə müəyyənləşdirilməsi və bunun hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi, potensial gəlirlərin büdcəyə alınması əmsalının artırılması, gəlirlərin bəyan edilməsi və maliyyə-vergi intizamının gücləndirilməsi vergi siyasətinin əsas istiqamətlərini təşkil edəcəkdir.

Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi hesabına bu sahədən dövlət büdcəsinə daxilolmaların xüsusi çəkisi artırılacaq, əvvəlki illərdə olduğu kimi çevik vergi siyasəti yeridiləcək və vergi rejiminin şəffaflığı daha da artırılacaqdır.

Vergi təbliğatı və maarifləndirmə işləri növbəti illərdə də davam etdiriləcək, müasir texnologiyalardan istifadə etməklə hesabatların təqdim olunması qaydaları daha da sadələşdiriləcəkdir.

Qarşıdakı ortamüddətli dövr ərzində vergi siyasətinin həyata keçirilməsi zamanı vergi ödəyiciləri üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi, rəqabətin genişləndirilməsi və yeni iş yerlərinin yaradılmasının stimullaşdırılması kimi mühüm iqtisadi vəfifələr diqqət mərkəzində olacaqdır.

Diaqram 1. Azərbaycanın vergi siyasətinin prioritetləri

Eyni zamanda, bütün vergi ödəyiciləri üçün bərabər iqtisadi şəraitin yaradılması, ölkədə sahibkarlığın inkişafı və azad rəqabətin formalaşması vergi qanunvericiliyi və inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin əsas prinsiplərindəndir [2].

Vergi qanunvericiliyi bazasının təkmilləşdirilməsi sahəsində aparılan vergi siyasətinin əsas məqsədləri sahibkarlığın inkişafı və iqtisadiyyata investisiya qoyuluşları üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması, vergi dərəcələrinin optimal dərəcələrinin müəyyən olunması, vergi güzəştləri minimuma endirilməklə vergitutma bazasının genişləndirilməsi, vergi nəzarəti və inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsi, qanunvericilikdə olan ziddiyyətli məqamların aradan qaldırılması ilə bağlıdır.

Bunlarla yanaşı vergi orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin icrası məqsədilə ölkənin iqtisadi inkişaf tempinə uyğun olaraq vergi qanunvericiliyinin daha da təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Vergi Məcəlləsinə ediləcək əlavə və dəyişikliklər vergitutma bazasının genişləndirilməsində, vergi qanunvericiliyində olan boşluqların aradan qaldırılmasında və son nəticədə büdcə daxilolmalarının artımında müsbət rol oynayacaqdır.

Vergi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olan sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektləri üçün əlverişli iqtisadi şəraitin yaradılmasının və eyni zamanda stabil, legitim və ədalətli vergi sisteminin təmin olunması məqsədilə vergi yükünün tədricən istehsaldan istehlaka keçirilməsi istiqamətində qanunvericilikdə müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi tələb olunur.

Vergi qanunvericiliyi sahəsində tətbiq olunan qanunvericilik normalarının mümkün qədər Vergi Məcəlləsində cəmləşdirilməsi üçün vergi qanunvericiliyinə aid edilən bir sıra normativ-hüquqi aktların Vergi Məcəlləsinə daxil edilməsi zəruridir.

Bunlardan əlavə, hazırkı dövrdə ölkəmizin iqtisadi inkişafın yeni mərhələsinə keçidi ilə əlaqədar müasir informasiya texnologiyaları tətbiq olunmaqla iqtisadi fəaliyyətin yeni növlərinin yaranması və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin daha da genişləndirilməsi nəticəsində vergi münasibətlərinin yeni formaları meydana çıxmışdır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, belə münasibətlərin müasir standartlar çərçivəsində tənzimlənməsi üçün Vergi Məcəlləsinə vergi ödəyicilərinin elektron qeydiyyatını və digər elektron xidmətləri, bəyannamələrin vergi orqanı tərəfindən doldurulmasını, vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında partnyorluq münasibətlərini, elektron auditin və elektron ticarətin tətbiqini, transfer qiymətqoymanı və s. münasibətləri tənzimləyən normaların daxil edilməsinə zərurət vardır.

Bütün bunların və digər vergi məsələlərinin müasir beynəlxalq standartlar çərçivəsində tənzimlənməsi üçün daha təkmil Vergi Məcəlləsinin hazırlanması məqsədmüvafiqdir.

Azərbaycan Respublikasında vergi siyasətinin müasirləşdirilməsi istiqamətində aparılan işlərin davamı olaraq Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində qəbul olunmuş Fəaliyyət Planına əsasən bir çox sahələrin, o cümlədən Azərbaycanda vergi sisteminin inkişaf istiqamətlərinin Avropa İttifaqının vergi harmonizasiya

siyasətinə və vergi inzibatçılığında ümumi qəbul olunmuş standartlara uyğunlaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa İttifaqının standartları çərçivəsində informasiya kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından geniş istifadə olunmaqla Azərbaycan Respublikasının vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin əsas strateji məqsədləri vergi inzibatçılığının xərclərinin azaldılması yolu ilə onun az riskli vahid sistem kimi formalaşdırılmasından, işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsindən, vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin daha da təkmilləşdirilməsindən, vergi orqanlarının fəaliyyətində şəffaflıq səviyyəsinin artırılmasından, beynəlxalq vergi münasibətlərinin inkişaf etdirilməsindən, qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin geniş surətdə öyrənilməsindən və tətbiqindən ibarətdir.

Hazırda elektron xidmətlərin genişləndirilməsi, vergi ödəyicilərinin fəaliyyətinin elektron auditinin aparılmasının təşkili, elektron ticarətə internet üzərindən nəzarətin həyata keçirilməsi məsələləri vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi istiqamətində həll olunması tələb olunan vacib məsələlərdəndir.

Elektron auditin təşkil olunması vergi yoxlamalarının keyfiyyətinin artırılması və vergidən yayınma risklərinin azaldılması məqsədilə Avropa İttifaqının yardım aləti olan Tvinning proqramının “Elektron audit layihəsi” çərçivəsində həyata keçirilmişdir. Layihənin reallaşdırılması iri müəssisələrin audit yoxlamaları sahəsində Nazirliyin müvafiq strukturlarının texnoloji, metodiki, analitik və insan resursları baxımından təkmilləşdirilməsinə, elektron bəyannamələrin tətbiqi ilə yanaşı iri və orta müəssisələrin mühasibat uçotlarının elektron formata aparılmasına və elektron auditin tətbiqi ilə nəticələnmişdir.

Elektron xidmətlərin göstərilməsi sahəsində atılacaq növbəti addımlardan biri də nağdsız hesablaşmaların genişləndirilməsi məqsədilə elektron ödəniş vasitələrindən istifadə olunmaqla dövlətə vergi, rüsum, icarə haqqı və digər ödənişlərin elektron formada aparılmasının təmin edilməsindən ibarətdir.

Vergi siyasətinin səmərəliliyin təmin edilməsi məqsədilə müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunmaqla vergi ödəyicilərinə göstərilən elektron xidmətlərin daha da genişləndirilməsi, vergi orqanları ilə dövlət orqanları və banklar arasında elektron-məlumat mübadiləsinin inkişaf etdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yaxın gələcəkdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan əhəmiyyətli tədbirlərdən biri əvvəlcədən doldurulmuş bəyannamə sisteminin tətbiqidir. Bu sistemin tətbiqi vergi ödəyicilərinin inzibatçılıq xərclərinin əhəmiyyətli şəkildə aşağı düşməsinə, bəyannamələrin doldurulmasına sərf olunan vaxtın kifayət qədər azalmasına imkan verəcəkdir. Bu sistemə əsasən bəyannamələr vergi ödəyicisi tərəfindən deyil, vergi orqanı tərəfindən, mövcud olan məlumatlar əsasında, müasir texnologiyalardan istifadə etməklə doldurulur və vergi ödəyicisinin elektron qutusuna göndərilir. Vergi ödəyicisi isə sadəcə olaraq bəyannamədəki məlumatları yoxlayıb təsdiqləyir və ya əgər bəyannamədəki məlumatlarla razılaşmırsa,

müvafiq dəlillərini və sənədləri nazirliyə təqdim edir. Müvafiq dürtülmələr aparıldıqdan sonra bəyannamə təsdiq olunur.

Bu sistemin tətbiqi də bəyannamələrin doldurulmasına sərf olunan vaxtı dəfələrlə azaltmaqla, vergi ödəyicilərinin işinin asanlaşdırılmasına, eyni zamanda vergi intizamının gücləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Vergi bəyannamələrinin vergi orqanları tərəfindən əvvəlcədən doldurulması sisteminin tətbiqi üzrə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və həmin sistemin ƏDV ödəyicilərinə münasibətdə ƏDV bəyannamələri üzrə ilk mərhələdə tətbiq olunması nəzərdə tutulur.

Bunlarla yanaşı vergi siyasətinin səmərəliliyi baxımından və dövlət büdcəsinin mənafehinin qorunması nəzərə alınmaqla vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında mübahisələrin minimuma endirilməsi məqsədilə vergi ödəyiciləri ilə partnyorluq prosedurlarının yaradılması üçün vergi orqanlarının və vergi ödəyicilərinin hüquqları və bu prosedurların həyata keçirilməsi mexanizmi ilə bağlı vergi qanunvericiliyində müvafiq normaların nəzərdə tutulması məqsədmüvafiqdir.

Vergi siyasətinin strateji hədəflərinin müəyyən edilməsi üçün iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə vergi potensialının düzgün qiymətləndirilməsi vacib şərtlərdən biridir. Bu məqsədlə real sektor üzrə səmərəli monitorinq sisteminin yaradılması, onun vergi yükünün müəyyən olunması mexanizminin, vergi potensialının qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması modellərinin tətbiq olunması və bu işlərin avtomatlaşdırılmış şəkildə həyata keçirilməsi üçün müvafiq proqram təminatının hazırlanması tələb olunur.

Vergi siyasətinin qeyd olunan istiqamətləri üzrə müəyyən olunmuş hədəflərə nail olunması aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir:

- gəlir vergisinin dərəcələri, güzəşt və azadolmaları təkmilləşdirilməklə əmək haqqının ödənilməsi sisteminin leqallaşdırılmasına nail olunması;
- bazar və transfer qiymətlərinin tətbiqi mexanizminin yaradılması;
- vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında partnyorluq prosedurunun tətbiqi üçün qanunvericilikdə normativ-hüquqi təminatının yaradılması;
- nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması;
- mənfəət, əlavə dəyər, aksiz, əmlak, yol vergilərinin və sadələşdirilmiş verginin (şerti verginin tətbiqi) təkmilləşdirilməsi;
- vergi bəyannamələrinin əvvəlcədən doldurulması sisteminə keçidin, elektron auditin, elektron ticarətə nəzarətin təmin olunması;
- vergi ödəyicilərinə göstərilən elektron xidmətlərin genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi;
- müasir informasiya texnologiyalarından istifadə olunması üsullarının təkmilləşdirilməsi.

Bunlarla yanaşı, vergi inzibatçılığının yüksək keyfiyyətlə həyata keçirilməsinə təminatın yaradılması üçün vergi orqanlarının maddi-texniki təminatının inkişaf etdirilməsi,

işçilərin optimal sayının müəyyən olunması və onların maddi və sosial təminatlarının yaxşılaşdırılması həmişə diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Gürel E., Tat M., (2017), Swot analysis: a theoretical review. The Journal of International Social Research, Vol. 10, Issue 51.
2. Musayev A.F., Musayeva A.A., (2018), A study of an impact of underground economy to integral tax burden in the proportional growth model under uncertainty. Advances in Fuzzy Systems, April 1, 2018 <https://www.hindawi.com/journals/afs/2018/6309787/>
3. Rastogi N., Trivedi M.K., (2016), PESTLE technique – a tool to identify external risks in construction projects. International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET) Vol. 03.
4. Sammut-Bonnici T., Galea D., (2014), Wiley Encyclopedia of Management. John Wiley & Sons Ltd.
5. Wright P., Pringle C.D., Kroll M.J., (1992), Strategic Management-Text and Cases, USA: Allyn and Bacon.